

Helsehistorie i Spydeberg

Michael 2024; 21: 374–377

doi:10.5617/michael.11678

Helsehistorisk forum *har i mange år arrangert studieturer i inn- og utland. Også kortreiste turer er populære. 13. juni 2024 gikk ferden til Spydeberg i Indre Østfold kommune.*

Første stoppested var Fossumkollektivet som er en av landets største aktører innen rusbehandling. Det er en ideell stiftelse som ble etablert i Spydeberg i 1983. Kollektivet drifter i dag avdelinger i tre fylker: Østfold, Innlandet og Nordland, har ca. 300 ansatte og 100 behandlingsplasser for aldersgruppen 12–30 år.

Avdelingene er organisert som kollektiv hvor ansatte og ungdommer bor under samme tak. Hverdagen i Fossumkollektivet er lagt opp med felles matlaging og måltider, felles morgenmøter, kveldsgrupper, temagrupper og aktiviteter. Avhengighet til rusmidler blir omtalt som en «kontaktsykdom» med ensomhet, isolasjon og innestengte følelser som vanlige symptomer, og som fellesskap og inkludering kan bryte (1).

Fossumkollektivet har flere avdelinger i Spydeberg. Vi besøkte *Avdeling Gården*, som gir tilbud til ungdom i alderen 15–25 år. Her er inntil 19 behandlingsplasser, fordelt på flere hus og treningsleiligheter (2). Behandlingstiden er vanligvis inntil ett år. Avdelingen tilbyr både tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) og behandling etter barnevernloven.

Vi fikk også en orientering på kollektivets egen skole, *Fossumskolen*, der man tilbyr tilpasset, individuell opplæring. Dette er viktig fordi mange av ungdommene har falt ut av skolen. Ungdommene får også tilbud om å delta i drama og teater, *Fossumteatret*, som hver høst setter opp en teaterforestilling hvor pårørende blir invitert (2).

Café Fossum er Fossumkollektivets egen kafé i Spydeberg sentrum. Kafeen ble åpnet i 2018, og ideen er at ungdom som er interessert i salg, service og

Figur 1. Hovedbygningen på Spydeberg prestegård. Anlegget ble fredet av Riksantikvaren i 1991. Foto Kim Line Moe

servering, skal kunne ha arbeidspraksis som en del av behandlingsforløpet (2).

Spydeberg prestegård

I løpet av de siste årene er Spydeberg prestegård blitt en perle i bygda (figur 1). Prestegården er først og fremst forbundet med den danskfødte vitenskapsmannen og presten Jacob Nicolai Wilse (1736–1801), som bodde her i årene 1768–1785 (3).

Wilses historiske hage er gjenskapt etter hans tegninger og opptegetninger samt arkeologiske undersøkelser. Hagen er den best dokumenterte 1700-talls-hagen i Norge, og den er satt tilbake slik den så ut da den ble anlagt (figur 2). Den kalles en *formalhage*, det vil si en hage med klar og tydelig struktur som inneholder geometriske former og symmetrisk anlagte bed og gangveier (4).

Witse skrev om vonde nødsår, om sult og barkebrød (5). Han nevner spesielt årene 1771–1772 da han «fordredes til de mange smitsom Syge» (6, s. 130). Han hadde fulgt medisinske forelesninger i København hos professor C.G. Kratzenstein (1723–1795). Witse mente at enhver klokker

Figur 2. Prydtobakk, rotselleri og kålrot side om side i Wilses gjenskapte formalhage. Foto Kim Line Moe

burde kunne «aarelade, forbinde et Saar, sette en Clister, vide Kiendetegnene paa enhver Sygdom og de bedste Huusraad derimod». Dessuten burde klokkeren eller presten holde et «Sogne-Apotek» (6, s. 388).

I hagen finner vi urtekvartalet som består av krydderplanter, medisplanter og prydvekster. Noen av plantene hadde Wilsen fått som frø fra Carl

von Linné (1707–1778) i Uppsala, som sibirnøkketunge og nikkesalvie. Dessverre ble det ikke så vellykket. De ettårige rakk ikke å sette frø, og de flerårige døde i 1770 da han selv var på reise (7).

Prestegården spilte en viktig rolle i 1814. Det var her Christian Frederik (1786–1848) holdt statsråd 8. august, senere kjent som Spydebergstatsrådet. Dette ble utgangspunkt for unionstraktaten med Sverige, som ble fullført som Mossekonvensjonen 14. august 1814.

Prestegården ble lenge brukt som prestebolig, men i 2007 ble den kjøpt av *Stiftelsen Spydeberg prestegård*, som ifølge statuttene skal forvalte gården som nasjonalminnesmerke og formidle historien om Wilse.

Medisinhistorien er overalt

Vi besøkte også Solbergfoss kraftstasjon som ble satt i drift i 1924. Fasader og interiør på det monumentale anlegget ble utformet av arkitekt Bredo Greve (1871–1931). Hans far var legen Mathias Greve (1832–1912), mangeårig direktør ved Rikshospitalet, som i dag trolig er mest kjent for dr. Greves barnesåpe. Helsehistorien pipler fram overalt.

Litteratur

1. Rusbehandlingen. *Fossumkollektivet*. <https://www.fossumkollektivet.no/vare-tilbud/rusbehandlingen/> (11.7.2024)
2. Avdeling Gården. *Fossumkollektivet*. <https://www.fossumkollektivet.no/avdelingene/garden/> (11.7.2024)
3. *Spydeberg prestegård*. <https://spydebergprestegaard.com/> (11.7.2024)
4. *Formalhage*. I: Det norske akademis ordbok. <https://naob.no/ordbok/formalhage> (11.7.2024)
5. Alveng D, Skulberg PK. *Wilse: humanisten og hans laboratorium*. Oslo: Oktober, 2015: 48–49. <https://www.nb.no/items/80b057389fd97a603a0a882cc36104df?page=51> (11.7.2024)
6. Wilse JN. Skrifter i utvalg. Rakkestad: Valdisholm, 2016. <https://www.nb.no/items/141b5c0b847939cef51a5fc7cbc57701?page=0> (11.7.2024)
7. *Forvaltningsplan for det fredete hageanlegget 2020*. Stiftelsen Spydeberg prestegård. <https://spydebergprestegaard.com/onewebmedia/Forvaltningsplan%20Spydeberg%20prestegaard%CC%8Ardshage.pdf> (11.7.2024)

Erlend Hem

erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem er instituttjef i Legeforskningsinstituttet, professor ved Universitetet i Oslo, styreleder i Helsehistorisk forum og redaktør i Michael.